

Beretvás Gábor

KLASSZIKUS MŰVELTSÉG ÉS POPULÁRIS IKONOK KE- VEREDÉSE A SZÍNHÁZBAN

A nagyváradai Szigligeti Színház miben különbözik a többi romániai magyar színháztól? Először az jutna eszembe válaszként, hogy talán a budapesti kötődésű művészeti vezetőknek, Novák Eszternek köszönhetően mintha több magyarországi alkotó dolgozna Váradon az utóbbi időben, mint a többi erdélyi színházban. De számít ez vajon? Lássuk be, a Partium sosem volt igazán elzárva, kulturális értelemben, a tőle nyugatabbra eső régióktól, és most mintha ez az egység teremtdőne meg újra. Az az egység, amit a televízió, a rádió már régesrégén épít – elvégre a magyar híradó már a kádárizmusban is ugyanúgy fogható volt a Partiumban, ahogy szomszédságában, a Hajdúságban, vagy épp Budapesten. Ezt most a színház térfelén is mind jobban megtapasztaljuk.

Ami kevésbé jó ebben a nyitásban, talán az, hogy avítasabb, szőszínházi beütésű esztétikák is megjelennek Magyarország felől a váradai színházban. Harsányi Sulyom László *Tangója* például formai értelemben nem föltétlenül nyerte el a tetszésem, habár Mrožek világa valójában közel áll hozzám. Azonban olyan fiatal budapesti alkotók munkáit is volt alkalmam látni Váradon, mint Székely Kriszta vagy ifj. Vidnyánszky Attila. Ők a színház tavaszi HolnapUtán fesztiváljára hozták el egy-egy munkájukat. Fazakas Márta, a fesztivál kurátora a budapesti Katona József Színház számomra kevésbé átütő erejű *Nóra*-átiratát a színház nagytermébe hívta meg, a budapesti Színház- és Filmművészeti Egyetem egyik, szerintem zseniális Shakespeare-vizsgájt a váradai bábszínház színpadára próbálta nézőstül beszuszakolni.

Székely Kriszta *Nóra – karácsony Helmeréknél* című rendezésében, talán már túl a szüneten, egy adott pillanatban megjelenik bal hátul, a verandán Rank doktor (Kocsis Gergely) – de nem ismerjük fel egy darabig, ugyanis színes füst veszi körül, arca leszegve, így azt eltakarja a Stetson kalap karimája (van, aki egyszerűen cowboykalapnak hívja), lába terpeszben, és sok ideig csak a füst gomolyogja körül meg Ennio Morricone filmzenéje vagy valami hasonló, amit az ún. „spagetti western”-ekből oly jól ismerünk. Egy darabig elhűlve figyeljük, hogy kerül a wesco csizma az asztalra, aztán kiderül, álarcos játéokra történik utalás itt.

Csak ezt a képet idézem meg Székely Kriszta előadásából. Mert ebben az írásban az ilyen effektekre fogok kitérni: arra, hogy a fiatal generáció számára a színház már rég nem az irodalom „szolgálóleánya”, hanem sokkal inkább filmes, zenés, internetes utalások kavalkádjá, az ő intermedialis létezésüket megidéző közeg, ahol humorforrás lehet, hogy a klasszikus színházi térbe a popkultúra ikonikus elemei ide-oda meglepetésszerűen beszüremlenek. Így válik otthonossá a fiatalok számára ez a tér, amit hagyományosan színháznak nevezünk.

A Szigligeti Színház azt tűzte ki céljául a 2018-as HolnapUtán Fesztiválja keretei között, hogy klasszikus drámák kortárs feldolgozásait sorakoztatja fel a nézők előtt. A márciusi találkozó során

kevésbé sikerült előadásokkal is találkozhattunk, de erről a fesztiválról Kiss Krisztina már részletesen beszámolt a *Játéktérnek*,¹ tehát csak röviden: a klasszikus drámák (pl. Shakespeare-darabok) kortárs feldolgozása nem minden esetben sikerült túl jól. Vagy legalábbis nem árt tisztázni, hogy mit is értünk az alatt, hogy kortárs. Elvégre a kortárs nem abban kulminál, hogy egyetemistákkal játszunk el derekasan meghúzott ismert darabokat. Mint ahogy a modernség sem igazán mérhető abban, hogy a puritánul lecsupaszított színpadot egyetlen színnel sem vagyunk hajlandók megvilágítani, holott azt majdhogynem minden indokolná. Mentség csupán az lehet, hogy egy színművészeti diákokkal készített munkának nem elsősorban az a célja, hogy előadasként elkápráztassa a nézőt, hanem hogy a szerepek megformálása által eddze a növendékeket. Meg hogy megpróbálja őket „eladni”, színészeket alkalmazni kész színházaknak. Meg is „vették”, amúgy, egyiküket-másikat: a nagyváradi színház legújabb Shakespeare-előadásában többen is játszanak közülük.

Talán nem véletlen, hogy az ifj. Vidnyánszky Attila által rendezett színművészeti előadás helyre adaptált változata, az *Ahogy tetszik* maradt a legemlékezetesebb számomra a partiumi színház HolnapUtán fesztiválja felhozatalából.

A nézőtéri székekkel nagyon szűkre szorított mini-amfiteátrumi térben a korai esztrád cirkusz előadásaira emlékeztetve, csalogatókként invitáltak a helyünkre a budapesti színésznövendékek. Már ebben a kavalkádban, a rikkancsokkal teli szűk körben is úgy éreztem magam, mintha valami emlékezetes készülne, mintha egy Fellini-filmbe csöppentem volna. Színes jelmezek, erős smink, az egyik színésznövendék egy modern gólyalábon, és még sorolhatnám. A megannyi színész között még több érdeklődő tolong. Természetesen közben némi feszültséget kelt a hangzavar, a nézők érzik, hogy valaminek már a részesei, hiszen interakcióba keveredtek a színészekkel, sőt, mintha valami zene is ráerősítene a felfokozottságra.

Sikerült báméskodva átkászalódnom a zsúfolt játéktéren, és kisebb megpróbáltatások révén elfoglalnom egy ülőhelyet, ám ez, mint hamarosan kiderült, épp elzárt egy járást, ami a színész számára volt fenntartva. Erre a fiatal rendező, ifj. Vidnyánszky Attila maga hívta fel a hátam mögül a figyelmem, a rá jellemző udvariassággal, izzadó tenyerű szerzőként az előadás iránt érzett alázattal támasztva alá aggodalmát. Arrébb húzódtam hát, de olykor óvatosan hátrapillantva a továbbiakban beleshettem az előadás irányításába. Így láthattam a fanatizmust a rendező arcán és karmesteri mozdulataiban is. Ez az előadásban is visszaköszönt, természetesen.

Ifj. Vidnyánszky Attila rendezői akaratán éreztem és értettem azt, hogy elképzelései akár utat is mutathatnak egy egyedi, vagy generációs rendezői imágó felé. A fiatal, jó kondícióban levő és akrobatikus képességekkel, zenei tudással felvértezett hallgatókra számos feladatot jó meglátással adott a velük majd azonos korú rendező képviselőreje. Ifj. Vidnyánszky lehetőséget adott a növendékeknek önmaguk többféle szerepben való kipróbálására: egyik esetben sem láttam olyat, amire összevont szemöldökkel kijelenthettem volna, hogy nézhetetlenül rossz. Bár érthetővé teszi a színészek tapasztalatának, vagy ha tetszik, a rutinnak a hiánya, meg kell azért vallani, hogy lehetne éppen gyakoroltatni velük bizonyos állati karakterek bemutatását ugyanúgy, mint ahogy Orlando vagy Rosalinda karaktere sem állt mindenkinek ugyanolyan jól. Mindenesetre ez a színin gyakran alkalmazott fogás, hogy a színészek körbeadják egymásnak a szerepeket, nem volt egyáltalán nehezményezhető, sőt!

Hozzá kell tennem, hogy a rendező hozzáállása a darabhoz az, ami – Erdély felől nézve mindenképpen – új keletű, és egyben felvillantja a generációs paradigmaváltás lehetőségét. Ugyanis megfigyelhető egy új trend, aminek, úgy fest, ifj. Vidnyánszky Attila is letéteményese. Mégpedig az, hogy a színészekkel és nézőkkel közös értelmezési hálót a generációs társaknak szóló, közösen megélt, a médiából, a mozgóképes és zenés, számítógépes regiszterekből származó impulzusok fűzik össze.

¹ Kiss Krisztina: *Fiatal színházcsinálók – jelen! Játéktér online*, 2018. ápr. 3. (<http://www.jatekter.ro/?p=25524>)

Az internettel fekszünk, azzal kelünk – ez gyűjti egybe a gyorsan megjegyzendő és az évek során már ikonikussá vált kulturális jeleket. Lassan tízéves oktatói tevékenységem során is tapasztalom: a mostani huszonevesek, akik sokat ülnek a monitor előtt, gif-ek és egyéb rövid bemutatók, akár trailerek formájában kebelezik be a kultúrtörténeti szempontból fontos mozzanatokot.

Ne feledjük, már annak idején a film is megtett hasonló gesztusokat maga felé. Hiszen az 1972-es *Keresztapa* Brando-alakítására már simán reflektál '73-ban Mastroianni *A nagy zabálásban*, csak hogy egy profán példát idézzek. De persze elég belegondolnunk a rajzfilmeknek a kulturális képi örökséget összegyűjtő és saját keretei között ironikusan használó megoldásaira. Gondoljunk itt *A Simpson család*ra, a *Southpark*ra vagy akár a *Family Guy*ra. Amelyeket az új generáció már gyakran eredeti nyelven, tehát angolul nézi és memorizálja.

Így a közös nyelv is javarészt az angol lesz még a magyar nyelven játszó társulatoknál is. Ifj. Vidnyánszky rendezése is tele van angol zeneszámokkal. Ezek részint filmzenei utalások, melyek kultikus képsorok kísérezenei (példának okáért a Tarantino-féle *Django* betétdala); részint egy már ikonikussá vált énekesről szóló életrajzi film és a zenész által képviselt életfilozófia megidézése (Johnny Cash: *Hurt*). Van úgy, hogy az angol szövegnek a színpadi történethez kapcsolódó értelme a fontos (The Rolling Stones: *Sympathy for the Devil*) – olykor pedig akár előbbiek keverése a cél. Ne feledjük idecsatolni a számokhoz tartozó klipek cselekményi szálát vagy jelentős momentumait se. De ugyanilyen fontos lehet akár egy *Harry Potter*ből beidézett varázsige dallamos kimondása is.

A másik kiemelendő elem, amire érdemes odafigyelni, az előadások sebessége: mintha egyre gyorsabb ütemet vennének fel. Nem egy konzervált, hanem a digitális technika által is felgyorsított világra reflektáló művészet a mérvadó. Amikor az információ lényegét igyekszik megragadni, és betömörítve raktározni a befogadó. Amikor az élmény egyre több csatornán érkezik. Egy ilyen színház megteremtésén dolgozik a fiatal rendező.

Az Ahogy tetszik (r.: ifj. Vidnyánszky Attila) a nagyváradi Holnapután fesztiválon. Fotó: Vígh László Miklós

Használja a technikát is, hiszen megkapó, mikor egy kiterített lepedőre vetítő projektor segítségével azt látjuk, a próbatermi körülmények között elcsúszott színészek civilben mesélnek az előadás megvalósításához fűződő attitűdjükről. De ez az önvallomás csak egy pillanatra emel ki az előadásból, éppen annyira, hogy bemutassa: ezek már egy olyan korszak színészei, akiknek a próbái során is ott a rögzítés lehetősége, munka közben, azaz nem kell ehhez kivételes alkalom. Hiszen mindennapjaikat körülölelik a mozgóképes dokumentációk. Akár ennek a résznek, vagy az előadás ezen részét rögzítő felvételeknek majd akár lehet még többletjelentésük a későbbiekben. Akár egy tíz, húsz év múlva összehozandó előadásban.

Novák Eszter előtt Szabó K. István volt a nagyváradi színház művészeti vezetője. Ő egy másik színházi iskola letéteményese, úgymond román hatást mutathatunk ki az alkotásain: munkáiban nagy szerepet kap a vizualitás. Felvetődik bennem a kérdés, hogy az ő vagy a hozzá hasonló alkotók színházi nyelvében felbukkan-e valami ahhoz mérhető, amit Ifj. Vidnyánszky előadásában láttunk?

Ha hasonló élményt keresek a romániai térfélen, az idén (már?!) ötvenéves Radu Afrim munkái jutnak eszembe. Csak ezek retrósabb színezetűek. Afrimot már csak a kora miatt is megérintette a popkultúra, a hetvenes-nyolcvanas évek ifjonti lázadása. Ő élete felét a „kommunizmus” maradiságában töltötte el, majd másik felében a változó tendenciák áramlatait meglovagolva gyúrta ki saját rendezői imidzsét. Afrim odáig merészkedik, hogy saját történetét írja meg a *Retrómadár...-ban*, de hasonló érzésünk támadhat akkor is, ha *A néző...-t* vagy *Az ördög próbáját* nézzük. Afrim persze képes szinte bármilyen drámaszöveget vagy témát „afrimizálni”. Közben rendezői attitűdjének elengedhetetlen kelléke a nosztalgiával való elbabrálás, a popkultúra beszívárogatása és a Ceaușescu-időkben megélt humoros átformálása, a szűrrealitás.

Afrim tehát meglovagolja kortársai nosztalgikus viszonyulását saját fiatalságuk kellékeihez. Ezt segíti az, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek emberemlékezeti határon belül vannak. Szép emlékké alakulhatott át a nézőben a Ceaușescu Romániájában vagy egy nagyon hasonló Kádár-féle Magyarországon megélt gyerekkor. Főleg a maga tárgyi vagy popkulturális emlékeivel, amiket ha behoz a színpadra, akár egy kazettás magnó, akár egy régen nem gyártott elemlámpa vagy egy énekesnő formájában, a közönségben is nosztalgikus hűrokat pengethet. (Egyrészt minden bizonnyal eszébe jut a nézőnek személyes története, másrészt a kortársi közösséghez tartozás élménye.)

Ha ismét ugrunk az időben közel húsz évet, és egy másik korosztályt nézünk és az ő idézeteiket, a szűrrealis társítások másik mestere, Purcărete juthat eszünkbe. De Purcărete már egy olyan világhoz nyúl vissza, melynek nemigen vannak mozgóképes leképeződései, nincs ilyen rögzített emlékezete, illetve az az olajfestményeken jelenik meg. Neki is megvannak már a maga vizuális utalásai, de ő a színpadképeket még lassan égeti be nézői emlékezetébe. Kimerevített tablói olyanok, mintha greenaway-i látomásokból táplálkoznának, azaz a festészet legnagyobbjainak lassan mozgatott képeit kapnánk. Gondoljunk itt a *Molindo café*-ra, egy kávéház akár posztimpreszionista ábrázolására (lásd Lautrectól a Moulin Rouge képeit) vagy annak a szöveg- illetve gesztusvilághoz is találó szűrrealis kifejezőmódjára (lásd Dalí Kabaréjelenet-ábrázolását). Vagy gondoljunk a Purcărete által színre vitt *Faustra*, azaz egy infernalis utazásra, mely sok minden más közt élénk varázsolja Bosch világát.

Ifj. Vidnyánszky a maga huszonöt évével már csak korából kifolyólag sem rendelkezhet ugyanolyan erejű klasszikus műveltséggel, mint Purcărete, mi több, ezt sem a jelen korszak, sem kortársai sem igen támogatnák. Viszont érti és érzi saját generációjának életfelfogását és a társművészetek felé irányuló elvárását. Ezt igyekszik a lehető legnagyobb odaadással ki is aknázni. Úgy, hogy nem billenti a mozi vagy egyéb társművészetek oldalára a libikókát. Ügyesen egyensúlyozza azt, megtartva a színház oldalán a művészet súlypontját. Nem zárja skatulyákba színészeit. Hagyja őket megvalósulni. Mindehhez egy olyan terepet igyekszik megteremteni,

amelyben egy több száz éves darab modernül hat. Ha kortárs színházról akarunk beszélni, akkor az övéről beszélhetünk.

Ha Erdélybe magyarországi rendezőt hívnak dolgozni: jobbára az érett, befutott generációból teszik azt. (Mondjuk, nem tudom, hogy Sardar Tagirovskyt melyik országhoz számítjuk...) Ritka, hogy fiatalok át tudják hidalni ezt a sok száz kilométernyi távolságot. Pedig lehet, hogy az ő kultúrájukban már valóban nincsenek határok: ugyanazokat a videoklipeket és sorozatokat nézik. Ugyanaz a frissesség buzogna belőlük. Kérdés, hogy hagyják-e nekik, itt vagy ott, hogy kibontsák, ami bennük van. Mindenesetre én ifj. Vidnyánszkyban és tényleges kortársaiban látom a jövő színházi letéteményeseit. Kíváncsian várom az egyre érettebb folytatást.